

УДК 332.142.2

О.В. Рогова,

аспірант, Чернігівській державний технологічний університет, м. Чернігів

Розвиток євро регіонального співробітництва на засадах публічно-приватного партнерства

O.V. Rohova, graduate, Chernigov State Technological University, Chernigiv

Development of Euroregional cooperation on the basis of public-private partnership

В статті узагальнено науково-термінологічний апарат в частині поняття «євро регіональне співробітництво». Визначено місце та роль публічно-приватного партнерства в системі євро регіонального співробітництва. Розроблено концептуальну модель євро регіонального співробітництва на засадах публічно-приватного партнерства з метою виявлення та задіяння всього комплексу факторів активізації регіонального економічного розвитку.

Scientific terminology regarding the notion of "Euroregional cooperation" is summarized in the article. The place and role of public-private partnership in the Euroregional cooperation is defined. The conceptual model of Euroregional cooperation on the basis of public-private partnership is worked out for identifying and engaging all factors of activating of regional economic development

Ключові слова: транскордонне співробітництво, євро регіон, євро регіональне співробітництво, публічно-приватне партнерство.

Keywords: cross-border cooperation, Euroregion, Euro-regional cooperation, Public-Private Partnerships.

Постановка проблеми. В інтеграційних ринкових умовах господарювання одним із пріоритетних завдань економічної науки є дослідження теоретико-методологічних і прикладних аспектів забезпечення стабільного та ефективного економічного розвитку регіонів. З наростанням впливу глобалізаційних процесів все більший вплив на розвиток економіки та продуктивних сил регіону справляють його зовнішні взаємодії. Міжрегіональне, транскордонне та регіональне співробітництво, інтегральні зв'язки та їх регіональний вимір стають невід'ємною частиною ефективного функціонування регіональних систем, що підтверджується їх віднесенням до пріоритетів наукових досліджень з розвитку продуктивних сил і регіональної економіки.

На сьогодні достатньо вивчені функції та механізми, фактори впливу на процеси транскордонного співробітництва. Водночас, аналіз діяльності українських євро регіонів засвідчує, що не виправдовуються сподівання, закладені в теоретичних обґрунтуваннях, та не досягнуті передбачувані на початку їх створення економічні ефекти. Тому проблеми, які мають місце в співробітництві регіонів потребують подальших наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів транскордонного співробітництва присвятили наукові праці такі українські дослідники, як В.М. Геєць, П.Ю. Біленький, Є.Кіш, М.Лендєл, Н.Мікула, І.Студенніков, О.І. Гонта, В.І. Пила, О.С. Чмир та ін. Необхідно зауважити, що більшість досліджень стосуються імплементації європейської моделі транскордонного співробітництва у форматі євро регіонів у налагодження співпраці західних територій України та прикордонних регіонів країн-членів ЄС. Проте реальний стан та тенденції розвитку транскордонного співробітництва прикордонних територій, особливо тих, що не мають спільного кордону з країнами-

членами ЄС, потребують подальших наукових розробок та пошуку шляхів формування інноваційного характеру засад взаємодії на міжрегіональному рівні.

Мета статті полягає в ідентифікації сутності поняття «єврорегіональне співробітництво на засадах публічно-приватного партнерства» та визначенні концептуальних напрямів і оптимальних підходів до розвитку прикордонних територій.

Виклад основного матеріалу. Сучасні концепції політики регіонального розвитку надають важливого соціально-економічного значення саме транскордонному співробітництву регіонів, як чиннику підвищення ефективності використання внутрішнього потенціалу завдяки можливості поєднання ресурсів регіонів двох або більше країн. Транскордонне співробітництво як соціально-економічне явище у парадигмі регіонального розвитку з відповідними теоретичними обґрунтуваннями та імплементаційними нормами виникло наприкінці ХХ-го століття у Європейському Союзі. Термін «транскордонне співробітництво» вперше введено у Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами (т. зв. Мадридській Конвенції), де воно визначається як «...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або владами, що знаходяться під юрисдикцією двох або кількох договірних сторін, а також укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [3].

Серед українських вчених, які активно займаються проблематикою регіонального розвитку, до цього часу немає одностайності щодо понятійного апарату транскордонного співробітництва. Спираючись на базові європейські норми (згадувані вище), вітчизняні дослідники знаходяться в дискусійній площині щодо самого терміну «транскордонне співробітництво».

В. Геєць формулює транскордонне співробітництво як добровільне об'єднання двох або більше країн, які, використовуючи переваги міжнародного поділу праці, спільно розвивають на вигідних умовах кооперацію в галузях промисловості, сільського господарства, транспорту і комунікацій, рекреації і охорони навколишнього середовища, ведуть торгівлю, виступають інвесторами та реципієнтами капіталів, а також реалізують інші форми взаємовигідного соціально-економічного партнерства [2].

Згідно визначення Н. Мікули, транскордонне співробітництво – це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура) [7, С.12].

У той же час національне законодавство дає визначення транскордонного співробітництва як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [4].

Слід зазначити, що за роки розвитку транскордонного співробітництва в українській науці та практиці склалось стійке його ототожнення з прикордонними регіонами.

Форми реалізації транскордонного співробітництва можуть варіюватись від встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між різними суб'єктами та укладання угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах до створення міжнародних територіальних утворень. Міжнародні територіальні утворення, до яких на основі

укладених угод входять прикордонні адміністративні одиниці сусідніх держав, отримали назву єврорегіонів. Єврорегіональні структури є найбільш комплексною і ефективною формою утворень, в рамках яких формуються і діють різноманітні коопераційні, координаційні та корпоративні механізми.

За нормами Ради Європи єврорегіоном вважається оформлена територія транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, які мають спільний кордон. Відповідно до нормативних документів єврорегіони ведуть спільну діяльність щодо зміцнення і подальшого розвитку сусідських контактів між спільнотами і територіальними громадами, установами й організаціями, які реалізують місцеві та регіональні завдання. Це співробітництво спрямоване на координацію взаємних зусиль і здійснення ними узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності.

Таким чином, єврорегіони є самостійними суб'єктами співробітництва з відповідними організаційними структурами, які спираються на прикордонні адміністративно-територіальні одиниці суміжних держав і утворюються з метою розвитку прикордонної інфраструктури та взаємовигідного вирішення соціальних та економічних питань через спільне використання сприятливих природних умов та інтенсифікації виробничих та невиробничих галузей.

Статус суб'єктів, функції, повноваження та джерела фінансування єврорегіонального співробітництва визначаються міжнародними договорами, угодами про єврорегіональне співробітництво, законодавством держав-партнерів, статутами діяльності єврорегіональних організацій.

Діяльність єврорегіонів розглядається як один з елементів загальноєвропейської системи пріоритетів, який відповідає принципу інтеграції держав через інтеграцію регіонів. Така діяльність передбачає прискорення соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів, кадрову інфраструктурну підготовку регіонів і країни в цілому для поглиблення співробітництва з Європейським Союзом, прискорення європейських процесів інтеграції, реалізацію потенціалу формування експортної спеціалізації регіонів, розвиток міжнародних зв'язків у галузях туризму, рекреації, охорони навколишнього природного середовища.

З розвитком теорії та практики транскордонного співробітництва в Україні відбувається його поступова трансформація у єврорегіональне. Імплементация європейських моделей транскордонного співробітництва переважно реалізується у формі єврорегіонів та носить відмінний характер в залежності від наявності в їх складі адміністративно-територіальних одиниць держав Європейського Союзу. Відповідно, дискусії, які виникають у науково-теоретичному обґрунтуванні засад транскордонного співробітництва регіонів в Україні частково пов'язані з орієнтацією дослідників на регіони, які мають кордони з ЄС або ж не мають їх.

З 15 прикордонних регіонів України, які мають сухопутний кордон, до функціонування єврорегіонів залучено 12 – Вінницьку, Волинську, Донецьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Луганську, Львівську, Одеську, Сумську, Чернівецьку, Чернігівську та Харківську. Більшість українських єврорегіонів утворені без участі адміністративно-територіальних одиниць країн-членів ЄС.

Питання транскордонного співробітництва в Україні слід розглядати через призму сформованого європейського понятійного апарату з урахуванням вітчизняних особливостей формування та реалізації регіональної політики, оскільки сучасний розвиток транскордонного співробітництва в Україні пов'язаний з його використанням не тільки як інструменту регіонального рівня, але й національного щодо забезпечення євроінтеграційних прагнень нашої держави.

Поняття «єврорегіональне співробітництво» комплексно і достатньо точно відповідає процесам, які здійснюються в транскордонному просторі регіональними суб'єктами сусідніх держав щодо організації співпраці. З огляду на трансформацію процесів в межах

еврорегіонального співробітництва, появу нових ознак, які за збереження цілісності видозмінюють форми, окремі сторони та принципи і впливають на його сутність та зміст, уточнень потребують категорії та терміни щодо самого явища.

Під терміном «еврорегіональне співробітництво» автор пропонує розуміти сукупність взаємовідносин суб'єктів адміністративно-територіальних одиниць сусідніх держав, які належать до еврорегіонів, сформованих на взаємовигідних добровільних партнерських засадах з метою кооперації, координації, інтеграції зусиль і ресурсів та створення механізмів, необхідних для задоволення актуальних потреб на основі договірної-правової бази та засадах довіри на неформальному рівні.

Разом з тим, принципового уточнення потребують положення щодо примату органів влади у досліджуваних відносинах. Сама сутність еврорегіонального співробітництва передбачає надзвичайно широкий спектр відносин: економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних і не обмежується ними.

Щодо соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних відносин роль держави у вигляді виконавчих та представницьких органів влади (з включенням бюджетних установ та організацій) є беззаперечно провідною. Разом з тим у спільних діях, спрямованих на встановлення і поглиблення економічних відносин роль держави не може бути основною та обмежуватиметься переважно регуляторними впливами. Тобто щодо економічного еврорегіонального співробітництва простежується невідповідність, пов'язана з відстороненістю бізнес-сектора від процесів його розвитку.

Крім того, для українських реалій є надзвичайно важливим наднаціональний вплив на інтенсифікацію еврорегіонального співробітництва, який здійснюється Європейським Союзом щодо регіонів, які мають спільний кордон з країнами-його членами. У такому випадку значно посилюється роль громадських організацій, які стають активними та рівноправними рушіями транскордонних процесів. За відсутності такого впливу, провідна роль залишається за органами влади. Але і в першому, і в другому випадку залучення бізнес-сектору залишається недостатнім, що значно звужує можливості використання потенціалу еврорегіонального співробітництва для забезпечення місцевого розвитку.

Досвід країн ЄС доводить, що вирішення питання підвищення ефективності еврорегіонального співробітництва у сучасних умовах базується в повній мірі на засадах міжсекторного партнерства, коли вирішення проблем регіонального розвитку здійснюється у постійній взаємодії та спільними зусиллями органів влади, бізнесу і громадських організацій.

Тому автор вважає, що за умов посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів сучасне розуміння еврорегіонального співробітництва потребує не тільки обґрунтованого розширення за рахунок включення до його базових суб'єктів бізнесового сектору (а за певних обставин і громадського), але й перегляду ролі та функцій держави, яка має виступати як публічний партнер зазначених вище секторів.

В сучасних умовах забезпечення розвитку еврорегіонального співробітництва пов'язано з необхідністю використання інноваційних підходів до його реалізації. Одним із пріоритетних напрямків є розробка та впровадження у еврорегіональне співробітництво засад публічно-приватного партнерства (ППП) у відносинах влади, бізнесу і структур громадянського суспільства. Водночас, проблема ефективного застосування можливостей та спроможностей публічного і приватного секторів в умовах перманентних кризових явищ, складної соціально-економічної ситуації є неоднозначною та багатоаспектною.

В класичному трактуванні, яке надає європейське законодавство, публічно-приватне партнерство – це передання приватному сектору частини повноважень, відповідальності та ризиків щодо реалізації інвестиційних проектів, які традиційно впроваджувалися чи фінансувалися публічним сектором [5].

Публічно-приватне партнерство – це співробітництво, в якому приватний сектор здійснює проектування, будівництво, фінансування, користування та управління активом, а потім забезпечує надання послуги населенню. Отримання доходу приватним сектором

відбувається або шляхом збирання плати за користування послугою з населення або з держави, або з обох сторін. Якість та кількість послуги, що надається, визначає держава. Рівень переносу ризику на приватного партнера достатній для забезпечення ефективної реалізації проекту.

Незважаючи на дискусійність та продовження досліджень теорія ППП набула визнання, практичного застосування і сприяла вдосконаленню відносин у внутрішніх і зовнішніх соціально-економічних системах багатьох країн. Напрацьований досвід застосування ППП у внутрішньо економічному просторі європейських країн дозволив застосувати його механізми в єврорегіональному співробітництві та проявився у формі транскордонних промислових зон та транскордонних кластерів на прикордонних територіях сусідніх держав і сприяв інноваційному соціально-економічному розвитку, зайнятості населення, ефективному використанню природних ресурсів [1].

Позитивний результат внутрішньодержавних апробацій застосування ППП в низці європейських країн дає підстави для вивчення можливостей використання ППП в економіці України та у зовнішніх відносинах.

Запровадження ППП у єврорегіональне співробітництво означає:

1. Активне залучення до економічного співробітництва приватного капіталу та недержавних організацій.

2. Наближення державного управління України до європейських стандартів, які засновані на системі публічного адміністрування.

3. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування і самоуправління щодо участі в єврорегіональному співробітництві.

4. Створення умов для інвестування спільних проектів регіонами сусідніх держав та можливостей отримання безповоротної допомоги на економічний розвиток.

5. Реформування діяльності єврорегіонів України в напрямі задоволення торговельно-економічних потреб населення прикордонних регіонів.

6. Участь державного і місцевих бюджетів в єврорегіональному співробітництві повинна ставити за мету вирішення соціальних питань та створювати преференції для отримання прибутку приватним сектором за рахунок скорочення періоду окупності проектів.

На часі проблемою для розширення формату ППП в єврорегіональному співробітництві в Україні є недостатня розвиненість недержавної публічної сфери, нерегульованість питань передання владою частини повноважень структурам громадянського суспільства та місцевому самоврядуванню, особливо щодо забезпечення комплексного підходу до організації взаємодії, побудованого на балансі національних, регіональних і підприємницьких інтересів.

Сприятливими чинниками для розвитку єврорегіонального співробітництва України є географічне положення, достатньо розвинуті двосторонні зв'язки з країнами-членами ЄС, досвід участі в європейських програмах, перспективи посилення програми «Східне партнерство».

Наукові дослідження орієнтують на необхідність використовувати наявний потенціал з урахуванням вітчизняного досвіду при послідовному залученні кращих європейських напрацювань.

На рівні єврорегіонального співробітництва практично не застосовуються такі форми ППП як концесії, лізинг, не створюються спільні фінансові інституції, не враховується можливий синергетичний ефект від об'єднання конкурентних переваг тощо. Водночас, на сьогодні наукові погляди і практичні кроки щодо застосування ППП як механізму єврорегіонального співробітництва не однозначні і потребують уточнення відповідно до мети та задекларованих завдань.

Тому, на часі з одного боку постає завдання подальшого вивчення змісту, форм та принципів єврорегіонального співробітництва, з іншого – практичного створення на державному та регіональному рівні умов щодо матеріалізації наукових напрацювань,

вдосконалення законодавства, формування ефективних організаційно-управлінських структур, задіяння сучасних фінансово-економічних чинників, в основі яких має знаходитися ППП, оскільки воно найбільш повно комплексно і в певній мірі точно відповідає процесам, які здійснюються в європейському просторі регіональними суб'єктами сусідніх держав щодо організації співпраці.

Отже, в єврорегіональному співробітництві ППП за узагальненим означенням є сукупністю взаємовідносин суб'єктів, що належать до різних секторів адміністративно-територіальних одиниць сусідніх держав, на взаємовигідних добровільних партнерських засадах з метою кооперації, координації, інтеграції зусиль, ресурсів, фінансів та створення механізмів необхідних для задоволення актуальних потреб на основі договірно-правової бази та засадах довіри на неформальному рівні [8]

На рівні єврорегіонального співробітництва провідне місце належить областям та прирівняним до них адміністративно-територіальним одиницям, оскільки їх масштаби та повноваження дають можливість оперувати достатньою кількістю показників для забезпечення реалізації спільних проектів. В Україні сферу єврорегіонального співробітництва формують, приймають рішення і організують їх виконання обласні ради та обласні державні адміністрації.

Теоретична схема публічно-приватного партнерства в єврорегіональному співробітництві наведена на рис 1.

Рис. 1 - Публічно-приватне партнерство в системі єврорегіонального співробітництва

В подальшому діяльність єврорегіонів має розглядатись у напрямку передачі пріоритетів приватному сектору й визначення функцій всіх інших учасників, у тому числі й регіональних органів влади як модераторів започаткування співпраці та створення комфортних умов для бізнесу. Головним питанням ставатиме не інтеграція регіонів, а кооперація та створення спільних проектів і спільних структур приватними підприємствами. Через бізнес-сектор забезпечуватиметься прискорення соціально-економічного розвитку регіонів, реалізація потенціалу експортної спеціалізації регіонів,

розвиток міжнародних зв'язків у галузях транспорту, туризму, рекреації, охорони навколишнього середовища.

В умовах ППП організаційна структура зазнаватиме змін і передбачатиме включення до координуючих органів робочих комісій представників приватного сектору. Органи єврорегіону виконуватимуть не лише дорадчі, консультаційні та координаційні функції, а й фінансово-економічні, мотиваційні, контрольні тощо. Із залученням бізнесу співробітництво переміщуватиметься з політичної площини в професійну, результатом чого буде усунення перешкод, пов'язаних із перетинанням кордонів, зміцнення економічних, соціальних, культурних зв'язків, мінімізація екологічних проблем у прикордонні держав-сусідів та вирішення проблем, пов'язаних із безпекою підприємництва

Статус та значення єврорегіонів змінюватиметься й вони поступово формуватимуться як реальні економічні суб'єкти міжнародних відносин. Одним з дієвих чинників діяльності єврорегіонів стане створення та діяльність комісій з єврорегіональної взаємодії. Значну частину діяльності комісій займатиме створення спільних підприємств, подолання дискримінаційних заходів в торгівлі, поліпшення і уніфікація митного законодавства. Економічна інтеграція під впливом ППП зазнаватиме швидких змін в контексті зменшення диспропорцій у розвитку регіонів та сприяння стабільності на прикордонних територіях.

Із залученням бізнесу та розширенням можливостей за рахунок ППП єврорегіони як основна форма транскордонного співробітництва перейдуть в діяльності від парадигми поглиблення добросусідських відносин, яку вони реалізують достатньо ефективно, до конкретної економічної роботи.

В стратегічному плані йдеться про перетворення єврорегіонів на самостійні об'єкти територіальної структури європейського ринку з відповідним розвитком прикордонної інфраструктури і формуванням сприятливих умов інтенсифікації співробітництва. В межах єврорегіонів, як організаційної форми транскордонних відносин, місцеві органи влади здійснюватимуть зовнішньоекономічну діяльність, розроблятимуть спільні програми економічного співробітництва, реалізовуватимуть конкретні проекти, вирішуватимуть проблеми зайнятості населення, інфраструктури і екології [9]. Концепція розвитку єврорегіонального співробітництва на засадах ППП наведена на рис. 2.

Єврорегіональне співробітництво на засадах ППП використовуватиметься як засіб врегулювання можливих територіальних проблем двох держав, а також як своєрідний полігон для апробації сумісності законодавства різних країн і правових систем.

На основі результатів дослідження сформульовані наступні рекомендації органам регіонального управління щодо реалізації практичних завдань, які стосуються:

- розробки концепцій взаємодії за конкретними проблемами;
- вироблення механізмів реалізації проектів;
- покращання організаційних механізмів, форм і методів діяльності;
- організації та практичного управління проведенням широкоформатних заходів;
- удосконалення законодавчої бази та механізмів реалізації діючих актів;
- використання приватного потенціалу в питаннях інвестування регіональної економіки, лобіюванні інтересів регіонів за кордоном, формуванні їх іміджу тощо;
- поліпшення практики підготовки програм і планів співпраці на регіональному та місцевому рівнях.

Рис. 2 - Концептуалізація єврорегіонального співробітництва на засадах ППП

Очікуваними результатами реалізації вказаних рекомендацій стане поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших взаємин між територіальними громадами, їх представницькими структурами, місцевими органами виконавчої влади прикордонних областей України та сусідніх держав; імплементація передового європейського досвіду реалізації державної регіональної політики; прискорення процесів вирівнювання якості життя населення прикордонних територій; забезпечення вільного руху товарів, людей і капіталів через кордон; підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів; гармонізація вітчизняного законодавства з законодавством ЄС в частині здійснення регіональної політики.

Зважаючи на окреслені вище пріоритети необхідно здійснити комплекс конкретних заходів для розширення перспектив реалізації єврорегіонального співробітництва, а саме:

- 1) здійснити формування кластерів в пріоритетних секторах економіки, створення умов для реалізації ініціатив приватного сектора та регіональних органів влади щодо їх розвитку;
- 2) активізувати запровадження моделі ППП для ефективного використання місцевих ресурсів;
- 3) розробити комплекс заходів співробітництва з послаблення енергетичної залежності, зокрема енергоефективності;
- 4) внести пропозиції з мінімізації ризиків нанесення шкоди природному навколишньому середовищу;
- 5) створити єврорегіональні мережі обміну досвідом у формі об'єднання органів місцевого самоврядування.

Здійснення цих заходів сприятиме досягненню реальних локальних соціально-економічних ефектів і призведе до зменшення існуючих сьогодні диспропорцій в розвитку регіонів сусідніх країн.

Висновки. В умовах сучасного розвитку міжнародних відносин важливим сегментом у вирішенні соціально-економічних проблем стає єврорегіональне співробітництво, засноване на інноваційних підходах використання публічних та приватних форм впливу

на економіку. Сучасні процеси вимагають надання пріоритетів в єврорегіональному співробітництві приватному капіталу, вироблення механізмів формування спільних проектів бізнесу і місцевої влади та критеріїв оцінки їх реалізації.

Реалізація концепції розвитку єврорегіонального співробітництва на засадах ППП дозволить забезпечити підвищення рівня життя населення та розвиток соціальної сфери прикордонних регіонів, активізувати зовнішньоекономічну діяльність регіонів, сприятиме залученню нових інвестицій.

Список використаних джерел

1. Айрапетян М. С. Зарубежный опыт использования государственно-частного партнерства [Електронний ресурс]. / М. С. Айрапетян. - ГЧП-РОССИЯ.РУ: информационный портал. – Режим доступу: <http://ppp-russia.ru/analytics/40-ajrapetyan-ms-zarubezhnyj-opyt-ispolzovaniya.html>
2. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія. у 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.
3. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets106.htm>
4. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 № 1861-IV / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004 - № 45, ст. 499.
5. Законодавство ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur_lex.europa.eu/smartapi/cgi
6. Кіш Є. Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу / Є. Кіш // Політичні менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 131-144.
7. Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Мікула Н. А. – Львів: ІРД НАН України. – 2004. – 395 с
8. Пила В.І. Сучасна регіональна політика і транскордонне співробітництво / [Пила В.І., Чмир О.С., Гарасюк О.А., Терещенко Т.В.].- Вид-во ХУУП. – 2006. – 412 с. 149
9. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 лип. 1993 р. // Україна на міжнародній арені: збірник документів і матеріалів 1991-1995 рр. Кн.1. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 37.
10. Студенніков І. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології і категоріального апарату. Регіональна історія України / Студенніков І. // Збірник наукових статей. Випуск 1. – С. 67-78